

Knižní vazba

Knižní vazba

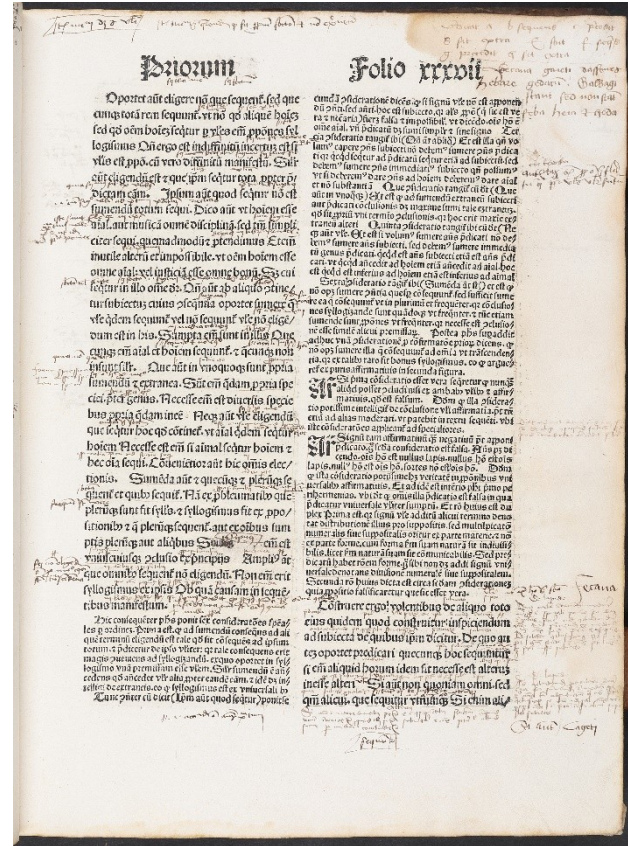
Vytvoření knižního bloku – struktury složek našitých na vazy

Vytvoření knižního korpusu – spojení bloku a desek, potažení pokryvem

Výzdoba pokryvu

Historický vývoj vazby

Popis vazby

98. **Aristoteles:** Logica nova. — Copulata novae logicae Aristotelis. [Coloniae, Heinrich Quentell] 7. III. 1493. fol.

GW 2403. H 1677. Louda 153. Pindter 210, str. 11. Balcar FP 5. Kotvan AM 14.

Na f. 1b, beta, ř. 31 odchylka, neuved. v GW: lexagelimonono.||

Hojné lat. souvěké glosy a přípisky.

Vazba pův., dř. d., hřbet z hovéz. prodloužen téměř do pol. desek, na před. desce v horní třetině uprostřed kruh s květinou, v rozích čtvrtkruhy, na zbytku i na celé zad.

desce routový úponek a listy. Jako záševky proužky z dvoulistů z lat. perg. theolog. rukop. ze 13. stol.

Prov.: Laurentii Bistriconii. — Laurentii Nosner. — Joannis Lauterauss (vesměs 15/16. stol.). — Mědiryt. exlibris Ferd. Hofmanna z Grünbüchlu.

Signat.: Mk P 138.

Vznik knižního bloku

Skládání bloku

- obtáčení složek pergamenem
- přílohy „obtočené na křídélko kolem

Našívání složek na vazy

- šití bloku
- materiál vazů – konopné motouzy (jednoduché, dvojité), proužky pergamenu nebo usně
- kapitálek – ozdobný vaz při horním a dolním okraji bloku

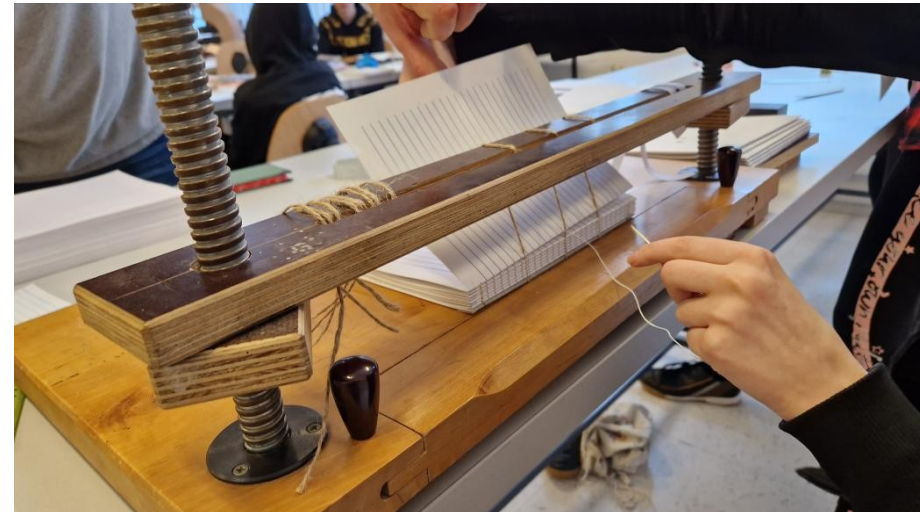
Lepení hřbetu

- klížení
- zpevňování pergamenovými, usňovými, papírovými proužky

Kulacení hřbetu naklepávání

Ořez

- ochranná funkce
- zdobení (natírání/stříkání barvou, zlacení, puncování, malování)
- může nést i názvové údaje

*Knihářský stávek -
našívání složek na
vazy*

Desky, nasazování a pokryv

Deska

- dřevo (prkénka, dýha)
- lepenka (z makulatury, litá)
- vazy jsou do ní zapuštěny (u dřevěných desek), nebo nalepeny/vlepeny (u lepenkových nebo pergamenových vazeb)

Úprava desek

- hranění desek (vznik kanty – části desky přesahující knižní blok)

Usně a jejich úprava

- jirchy: usně vyčiněné kamencem, světlejší (jircháři)
- tříslučiněné usně: hnědé až hnědočervené (koželuzi)

Pokryv desek

- celkový – *kožená vazba, pergamenová, papírová, plátěná*
- jen hřbet (*polokožená, polopergamenová, poloplátěná*)
- kombinace (např. hřbet potažen pergamenem, desky papírem: *Polopergamenová vazba, lepenkové desky potažené hnědým škrobovým papírem*)

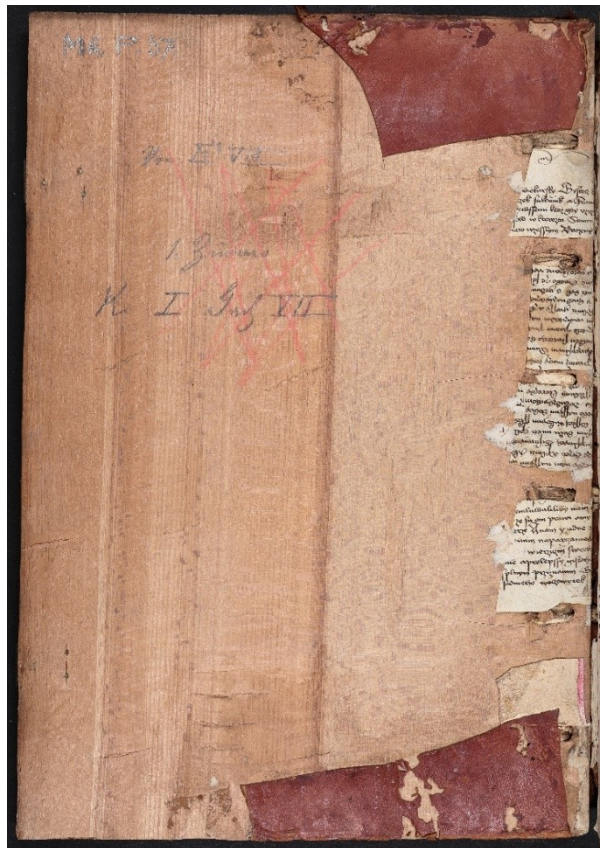
Předsádky

- součást vazby
- postupný vývoj od obtočeného listu kolem první/poslední složky, pergamenových křidélek k zvláštnímu dvou listu nalepenému na přidešti, kde zakrývá vazy
- Předsádka nemusí být tvořena jen jedním listem

Přidešti

- vnitřní strana desek, obvykle vylepená částí předsádkového listu

Deska – napojení pokryvu a vazů

Nevylepené přideščí
polokožené vazby

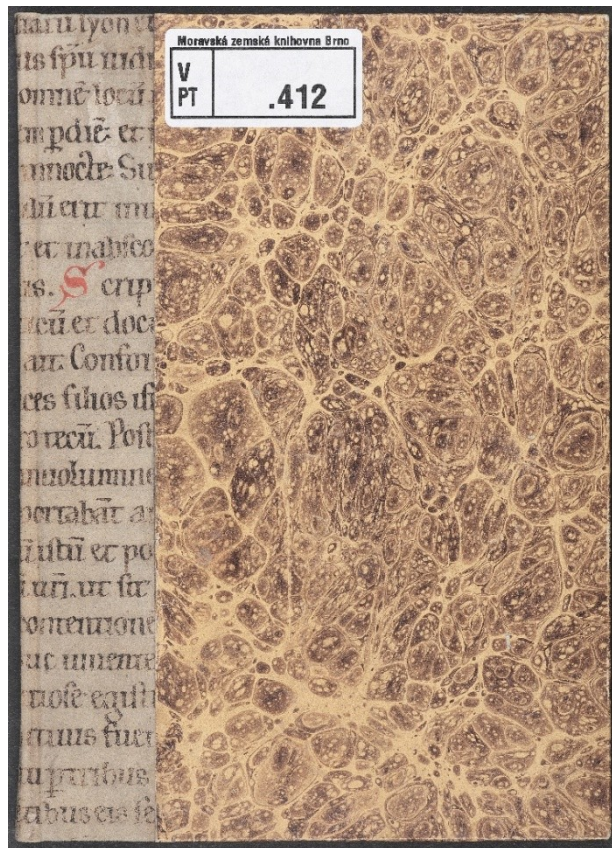
Nevylepené přideščí
kožené vazby, ukázka
jednoho z mnoha
způsobů zapuštění
vazů do desky

Mk-0000.005

Polo- v označení vazby

Polopergamenová vazba
s využitím staršího rkp.
fragmentu

Polokožená
vazba se
slepotiskem

Zvláštní typy vazby

Měkké vazby (obálky)

- spojeny přímo šitím s pokryvem

Brožury

- pouze jednoduché šití nebo lepení (do 48 stran)
- zpravidla jen papírové obálky

Publikace bez vazby

- normálie, libreta, kramářské tisky, kázání aj.

Provizorní vazby

- Sloužily primárně do doby, než je majitel nahradil případnějším (byly snadno sejmutelné)
- Objevují se už od 16. stol., četná dochování zejm. z 18. stol.
- dýha nebo lepenková deska pokrytá šedomodrým papírem
- obálky z šedomodrého papíru
- zdobnější varianty – barevný papír, někdy zpevněný (tzv. tuhá brožura)

Zdobení desek

Slepotisk

- Otisk razidel v usni, někdy zlacený
- potřebné vybavení
 - plotny (pro rozměrnější plošné prvky),
 - kolky (drobné motivy),
 - válečky (opakovaná výzdoba – hlavičky reformátorů, antických autorů, ctností, apoštolů),
 - filety (linky, obloučky, kompozitní výzdoba)

Kompozice

- rámová – kombinace několika ráků kolem středového prvku, obvykle zaplňuje celý prostor desky
- dominantová – dominantní středový prvek, kterému umožňuje vyniknout volná prostor

Další úpravy usní:

- moření (barvení)
- mramorování (leptání za účelem dosažení mramorového efektu)

Tkanice, usňové řemínky

Kování

- rohová (nárožnice) –
- středová
- pukly/kování s puklami
- spony – háčková, dírková, dírková desková
- řetězy (libri catenati)
- nakupována u zlatníků, rytců, výjimečně vyrobená na zakázku

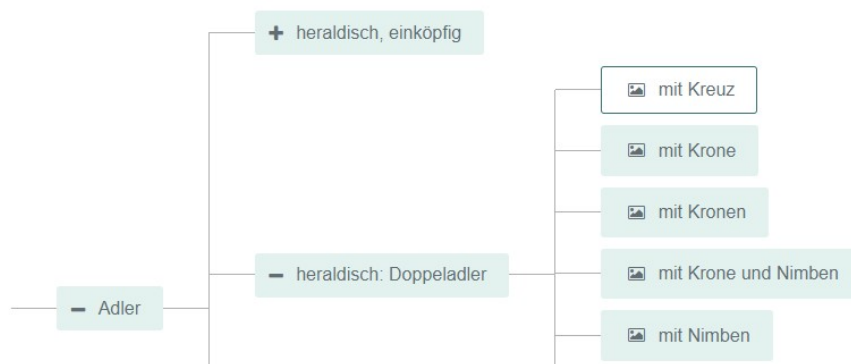
Kolky pro tvorbu slepotiskové výzdoby

Detailansicht Motiv m001827

Motiv

Werkzeuge

ID	1827
Erfassungsstatus:	Veröffentlicht
Typ	Hauptmotiv
Thesaurustyp:	Stempel
Zitiernummer:	m001827
Elternmotiv:	Adler heraldisch: Doppeladler
Benennung:	(de) Adler heraldisch: Doppeladler mit Kreuz (en) Eagle heraldry: double-headed eagle with cross
Interne Kyrissnummer:	Ws000411

<https://www.hist-einband.de/>

Rychlé vyhledávání

Motiv, letopočet, monogram, text

Typ nářadí

- nezáleží -

Průměr

min

max

mm

Výška

min

max

mm

Šířka

min

max

mm

HLEDAT

Expertní vyhledávání

NÁŘADÍ

DÍLNY

EXEMPLÁŘE

Gotická vazba

Kožená vazba se slepotiskovou výzdobou a kováním.

Gotická vazba, desky
potažené zámišem,
tepaná kování s
puklami, háčkové
spony

Mk-0000.002

Gotická vazba,
desky zdobené
slepotiskovými
kolky a linkováním,
puklice a háčkové
spony

Mk-0000.039

Gotická vazba,
šedozeleně
mořená useň s
puklicemi a
ponymi (háčkové i
deskové dírkové)

Mk-0000.014

Gotická vazba, červeně
mořená useň s puklicemi a
háčkovými sponami

Mk-0000.030

Pergamenová renesanční vazba s heraldickým supralibros, červenou ořízkou datací

Pergamenová, zeleně mořená renesanční vazba s heraldickým supralibros a stříkanou ořízkou

Renesanční slepotisková

Dominantová
kompozice,
počátek 16. století.

Rámová
kompozice, 16.
století

pergamenová obálka

Lepenkové desky z makulatury

Mramorování

Umístění názvu

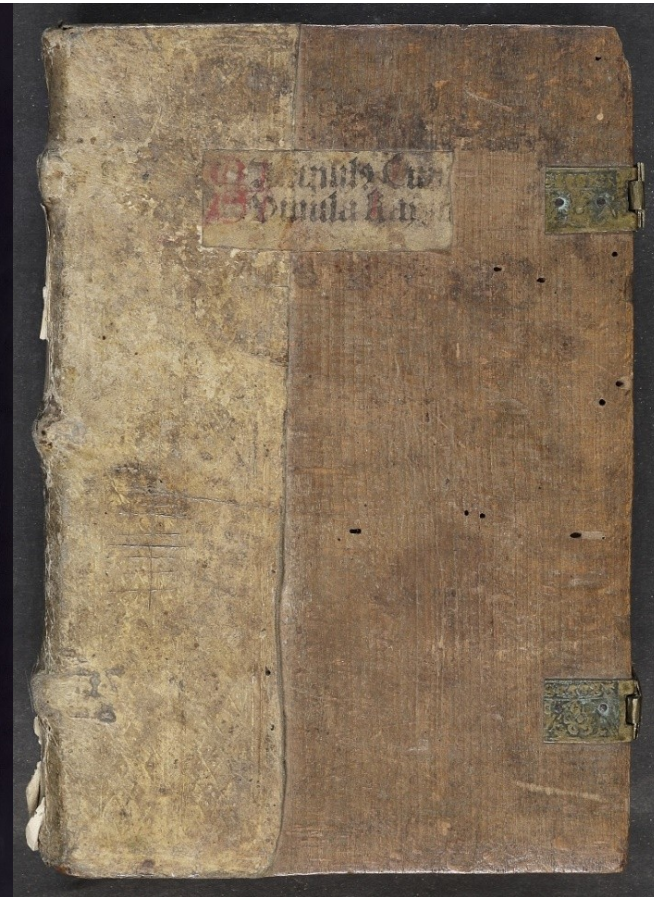
MkP-0000.132

MkP-0000.087

Mk-0000.032

MkP-0000.184

Ranný a vrcholný středověk

Církevní (klášterní) knihařské dílny (do 12. století)

Sekulární knihvazačství (od 12. stol. paralelně s kláštery)

- zlevnění výroby (postupné šíření papíru)
- vznik univerzit (noví producenti knih)
- rozvoj nižšího školství (klášterní, katedrální školy)

Kořeny v antice

Velmi málo dochovaných exemplářů původních vazeb

Dochované vazby byly často později upravovány

Pozdní středověk – gotická vazba

Knižní blok, šití

- silné, často dvojité vazy
- nekulacený hřbet
- univerzitní rukopisy často jen našité do pergamenové obálky

Desky

- masivní dřevěné
- u univerzitních rukopisů pergamenové obálky
- zakončené společně s papírem

Ořízky

- do konce 15. století bez výzdoby,
- někdy obsahují názvy (pozdější úpravy),
- často zarovnané s okrajem desek

Spony

háčkové spony na hraně desky,
- nebo dírkové na ploše desky

Výzdoba usně

- barvení
- slepotisk (především kolky, filety z linek – rámy, koso
- řezané vazby (vzácně)

Kování

- rohová a středová kování s puklicemi
- samostatné puklice
- Řetězy

Restaurování, převazby

Větší počet dochovaných exemplářů

Masivní vazby přetrvávají u určitých typů

Změny od 3. čtvrtiny 15. století

- akcelerace výroby knih
- urychlení přechodu od pergamenu k papíru
- nedostatečné kapacity knihvazačů v důsledku rychlejší výroby tištěných knih ->
 - odstraňování časově náročných výkonů
- tlak na zlevnění knihy ->
 - snižování nákladů na materiál (méně robustní dřevěné desky, lepenka)

Renesanční vazba (ca 1520-1620)

Knižní blok, šití

- celkové odlehčení, méně masivní

Desky

- Dřevěné, lehčí a hraněné
 - Rámové kompozice: světlý potah z jirchy zdobený válečkovým slepotiskem se středovou plotnou
 - v 1. pol. 16. stol. Časté polokožené vazby, výzdoba pomocí kolk
- Lepenkové
 - Pergamenový potah s dominantovou kompozicí, lepenkové desky („luxusnější“) – často supralibros
 - Místo spon jen plátěné stuhy
- Měkké vazby (pergamenové obálky, časté sekundární využití rkp. fragmentů na pergamenu)

Ořízka

- zakulacená a vhloubená
- časté barvení
- Názvy na ořízce (knihy ležely, nebo stály hřbetem nahoru)

Kování

- od poloviny 16. století ubývají středová kování, rohová zůstávají
- Spony – háčkové, pravidlem u dřevěných desek; u luxusnějších exemplářů tordované

Výzdoba desek

- slepotisk (hlavičky reformátorů, symboly ctností, antičtí autoři)
- zlacený slepotisk – u luxusnějších variant (středový motiv, zejm. u dominantových kompozic). Zlacení pod vlivem vnějšího prostředí často zčerná
- datace na deskách: vydání, vazby, získání knihy, nasazení nepůvodních desek ...

Barokní vazby a mladší

Vazby

- Ustupují výrazné, viditelné vazy, zakryté hřbetem
- Dřevěné desky
 - Jirchy s rámovým slepotiskem zůstávají spíše pro velké formáty v kláštorech
 - u osmerkových formátů nahrazují klasické desky lehčí dýhy
- Lepenka
 - Dominantní materiál pro desky

Pokryv

- Bílá useň (jircha), hnědá tříslučiněná useň - povrchové úpravy (mramorování, moření)
- pergamen – pergamenové vazby poměrně luxusní, sekundární užití rukopisů je znakem spíše levnější vazby
- papír

Výzdoba

- často je jednoduchý rámeček
- bohatě zdobené hřbety (zlacený slepotisk)
- názvové štítky (nalepená, zlacené)
- sekundární nátěry hřbetů
- stříkané ořízky
- předsádky z barevného papíru

Spony

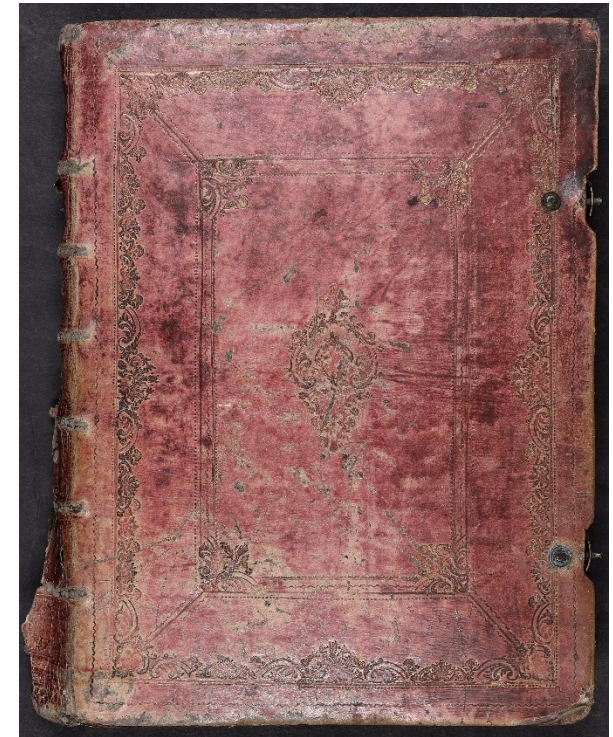
- dírkové spony uchycené v hraně přední desky (u dřevěných desek)
- u lepenkových desek nahrazeny plátěnými tkanicemi

Rokoko

- „krajkové“ rámce
- asymetrický dekor

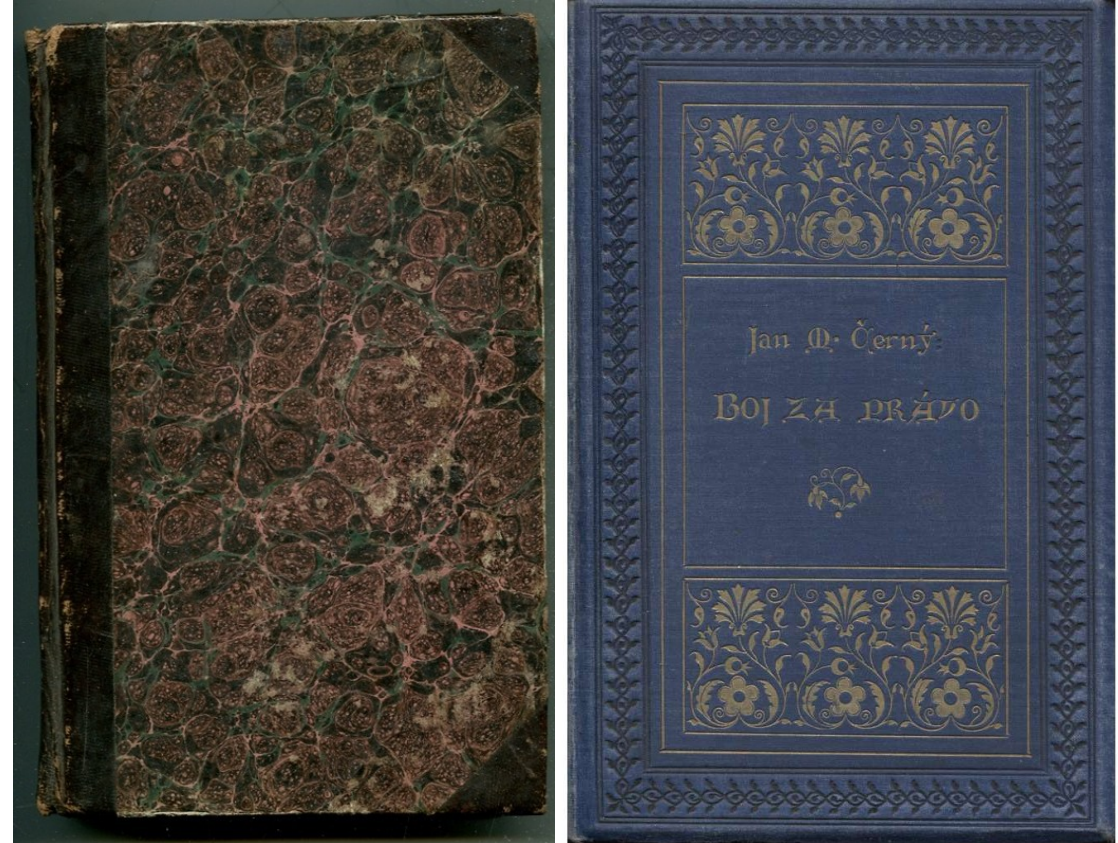
Empír

- strohé rámy z linek, antikizující motivy

Vazby konce 18. a 19. století

- Papírové/polokožené vazby, desky potažené barevným papírem
- plátěné vazby
- lepené kapitálky
- historizující úpravy desek
- zavěšované vazby - připevnění jen předsádkou a lepidlem, tj. bez vazů
- nástup nakladatelských vazeb

Převazby, restaurátorské zásahy

- výměny předsádek
- nový potah
- nalepené zbytky starého potahu
- sejmutí makulatury/původních desek (a oddělené uložení)
- převazba – oříznutí nebo zjevně nezaříznutá ořízka
- posun od restaurování ke konzervování

Vrstvení vazeb u jednoho svazku: vpravo dole středověká vazba, překrytý černou vazbou se zlacením (ca 18. stol.) a následně vazbou z 19. století (hnědý hřbet papírový pokryv desek)

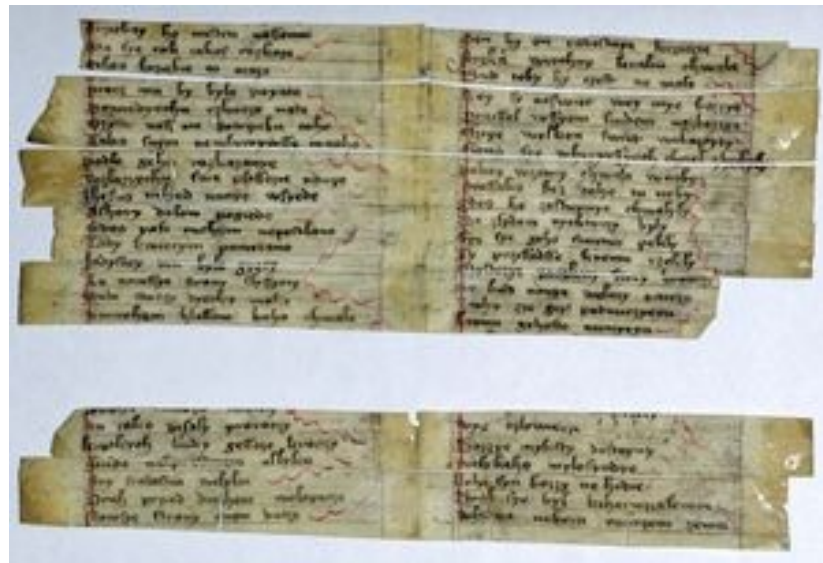
Zlomky na vazbě

Pokryv

Předsádky

Proužky v mezivazovém prostoru

Proužky vně a uvnitř složek

Restaurování vazby

- náhrada desek
- nalepení zbytků pokryvu na nový
- přidání nových desek
- převazba, nové předsádky

1904 požár italské knihovny v Turíně

1966 povodně na Arnu (Firence)

Literatura

Povinně kapitoly Bohumila Nusky otištěné zde:

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:986f40c0-0755-11e4-83c7-005056827e51>.

Doplňující:

encyklopedieknihy.cz (Petr Voit a kol.)

VOIT, Petr. *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2020. ISBN 978-80-88009-18-4.

HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Lidová umělecká výroba a řemeslo. Praha: Orbis, 1959. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:5e73c530-a2f9-11e5-b5dc-005056827e51>.

BÁRTOVÁ, Kateřina a SLOVIK, Radomír. *Historický vývoj knižní vazby: technologie vazby 16. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2020. ISBN 978-80-7560-343-2.

MILLER, Julia. *Book will speak plain: a handbook for identifying and describing historical bindings*. Ann Arbor, Michigan: Legacy Press, 2010. ISBN 978-0-9797974-3-9.

Opakování

Způsob zápisu impresa

Imprimatur

Dekor a ilustrace